

"BABA GLJIVE BRALA" – MEĐIMURSKA SVADBENA DRAMSKA IGRA KAO IZVOR I PUT DO SVETOSTI PRASLAVENSKOGA OBREDA

JELKA VINCE PALLUA
Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar"
10000 Zagreb, Marulićev trg 19

UDK 392.51(497.5-3Međimurje):291.13(=16)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 26. 3. 2013.
Prihvaćeno: 28. 6. 2013.

Simbolika rodnosti i plodnosti dobro je poznata i široko rasprostranjena u svadbenim običajima. Cilj je ovog priloga međimursku svadbenu dramsku igru "Baba gljive brala" sagledati u potpuno novome istraživačkom kontekstu u kojemu ta scenska igra nije još bila postavljena – upotrijebiti ju kao dokument agrafične kulture, izvor i put prema rekonstrukciji krhotina starijih vjerskih sustava, dotično prema tragovima praslavenske sakralnosti na temelju kojih bi se međimurska svadba mogla povezati s onom božanskom kao uzornim modelom svih svadbi. U članku se postavlja ključno dodatno pitanje – može li se, osim u pjesmi "Baba gljive brala", i u ovome predstavljачkom obliku razotkriti predstavljen nekadašnji pretkršćanski svadbeni običaj s obrednim svadbenim scenarijem koji ponavlja božansku svetu svadbu?

Ključne riječi: *Hrvatska, Međimurje, mitologija, praslavenska mitologija, Slaveni, baba, svadba, božanska svadba, predstavljачki oblik, gljiva*

Simbolika rodnosti i plodnosti dobro je poznata i široko rasprostranjena u svadbenim običajima. Elemente iz tog obreda životnoga ciklusa, obreda prijelaza, neki su istraživači interpretirali kao mogući ostatak mita o božanskoj svadbi, oponašanje onoga što su činili bogovi kako bi se ponavljanjem osiguralo željeno – plodnost svadbenoga para i godišnje obnavljanje agrarnoga ciklusa (usp. Eliade 2002 [1957]; Belaj 1998; Katičić 2010). Cilj je ovog priloga međimursku svadbenu dramsku igru "Baba gljive brala" sagledati u potpuno novome istraživačkom kontekstu u kojemu ta scenska igra nije još bila postavljena. Ukratko, ta folklorna svadbena predstavljачka tvorba pokušat će se upotrijebiti kao dokument agrafične kulture, izvor i put prema rekonstrukciji krhotina starijih vjerskih sustava, dotično prema tragovima praslavenske sakralnosti na temelju kojih bi se međimurska svadba mogla povezati s onom božanskom kao uzornim modelom svih svadbi.

Intrigantnosti teme, osim navedenoga, pridonosi i činjenica da dramsku igru "Baba gljive brala"¹, koliko mi je poznato, nije moguće pronaći nigdje osim u Prekmurju, Gornjem i Donjem Međimurju, u Podravini te kod Prečkih Hrvata na mađarskoj strani.² U ovoj međimurskoj dramskoj igri sudjeluje par "staraca", *baba* i *djed*, par koji je itekako poznat i u mnogim drugim hrvatskim krajevima, ali i posvuda na jugoistoku Europe, dok srodne likove možemo naći i drugdje u Europi.

U dramskoj igri "Baba gljive brala" (slike 1 i 2) radi se o čvrsto ukorijenjenoj igri u svatovske običaje s kostimografskom inverzijom spola – *babu*, naime, uvijek igra muškarac.³ Baba je groteskni lik koji ima prenaplašene spolne attribute – neprirodno velike grudi i trbuh kako bi bila "noseća", iako već jedno dijete – lutku – nosi pod pazuhom. "Zbor pjeva o babi, ali to u početku nije bila baba, nego djevojka koja je pri branju gljiva izgubila nevinost pa sada traži od svatova novčanu pomoć da doktori *barberi* (brijači koji su nekada pružali ljudima jednostavnije liječničke usluge, npr. puštali krv) zašiju ranu zadobivenu pri preskakanju klade u šumi. Maskirani muškarac pokretima prati sadržaj pjesme, a oni mogu biti i dosta lascivni" (Zvonar 2009:35). U ruci joj je rekvizit lopar (široka lopata za stavljanje kruha u krušnu peć) na kojemu je kredom ili ugljenom nacrtana "babina rana", zapravo ženski spolni organ (Hranjec 2011:242).⁴

¹ Postoje primjeri ove pjesme s glagolom u trećem licu prezenta (bere) ili pak u trećem licu perfekta (brala). Ipak, češće se navodi u prošlom vremenu pa ga ovdje tako navodimo.

² Prvi zapis o toj dramskoj komediji potječe iz mjesta Cirkovljan kraj Preloga, sela iz Donjeg Međimurja (Blažeka 1924:194–202). No, ovu ćemo dramsku igru naći kako u Donjem tako i u Gornjem Međimurju u zapisu iz Nedelišća (usp. Bonifačić Rožin 1969:49 i 52), no češće je posvjedočena u Donjem Međimurju.

³ Dramska igra "Baba gljive brala" je "...igra s ludičkom inverzijom spola koja se uklapa u omiljene prakse svadbenih običaja kao razdoblja prijelaza iz jednoga društvenoga statusa u drugi tijekom kojeg se preispituje postojeći red. (...) Prerušavanje u tim običajima signalizira da su sudionici u tranziciji, oni svojom preobrazbom izokreću kozmos kakav poznaju kako bi se, nakon zaključena čina, reintegrirali u novostvoreni red" (Škrbić Alempijević 2006:52, 58).

⁴ Treba istaknuti da je ovu međimursku svadbenu komediju prvi iscrpno zabilježio i opisao Nikola Bonifačić Rožin u radu 1969. godine, i to na temelju svojih terenskih istraživanja u Gornjem i Donjem Međimurju 1957. godine. On tamo donosi njezine tri varijante izvođenja naglašavajući da se detalji iz ovih triju tipova miješaju po terenu, pa čak i u istom selu na raznim svadbama.

Slika 1: Scenska igra "Baba gljive brala", Goričan, 1975. (Hranjec 2011:244)

Slika 2: Baba i deda u svadbenoj dramskoj igri "Baba gljive brala", Nedelišće, 1975. (Hranjec 2011:243)

Baba u pratnji svoga "muža", maskiranog muškarca s napravljenom grbom – *pukljom* – na leđima, među svatovima traži krivca za izvanbračnu trudnoću optužujući za očinstvo po funkciji uvaženije svatove. Slična je varijanta ove scenske igre gdje baba ulazi u svadbenu prostoriju šepajući jer "si je razdrapila ranu", a za njom ulazi nekoliko žena pjevajući istu pjesmu "Baba gljive brala" i unoseći na tanjurima "gljive" – usudila bih se reći obredne kolače u obliku gljiva. Motiv gljive javlja se dakle u međimurskoj svadbi ne samo u pjesmi nego i u opipljivome materijaliziranom obliku gljive: kolača gljive.

BABA GLJIVE BRALA

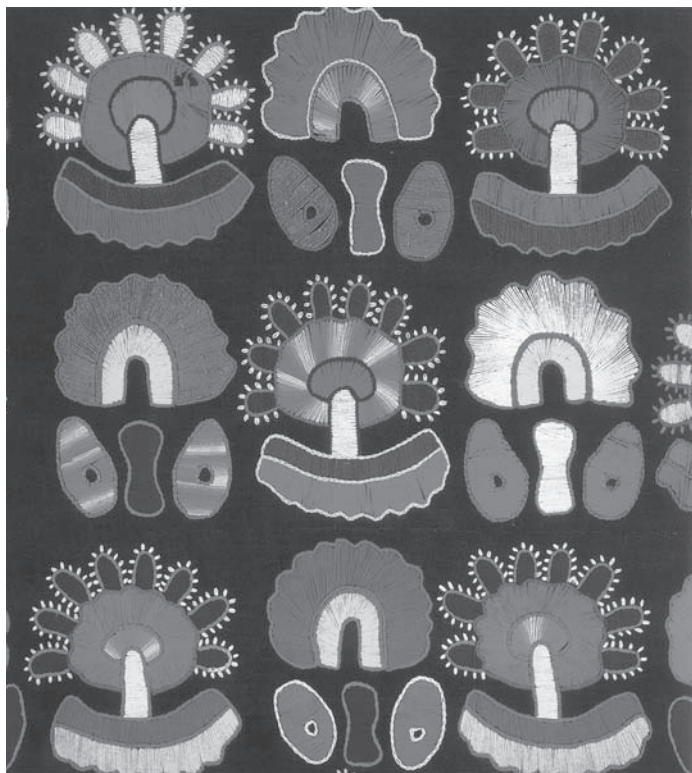
Baba gljive brala, po bukovi prahi/kladi,
Po bukovi prahi, po jalšovim strnišću.

Grabu/kladu preskočila,
Ranu razdrapila.

Plaćajte katani doktore, barbere
Kaj bodo zašilji to čemerno rano

Koja me dostigla dok sem gljive brala,
Dok sem gljive brala na bukovi kladi/prahi.

Čitava ova scenska igra, nema sumnje, naglašava simboliku plodnosti i rodnosti, i inače dobro poznatu u svadbenim običajima. Osim njezina proklamiranoga afrodizijačkog svojstva, na prvi je pogled vidljivo da gljiva svojim oblikom sliči spoju muškoga i ženskoga spolnog organa te da je simbol ne samo plodnosti nego ujedno i bračne veze, sreće i životne snage. Etnolozima je dobro poznata monografija krpanih ponjava Zvonimira Toldija "Dvoje leglo troje osvanilo", vunenih pokrivača kojima se prekrivao krevet u prvim godinama braka sa željom za plodnošću koju tim rekvizitom treba prenijeti na krevet, odnosno na mladi par. Simbolični prizori na tim pokrivačima redaju se, moglo bi se reći, vremenskim slijedom kao kakve sličice u stripu (slika 3).

Slika 3: Toldi (1999:59)

“Motiv *gljive* je najčešći na krpanim ponjavama, a vezen je u mnoštvu varijanata, u formi tek ‘iznikle gljive’, do ‘rascvjetane’ i uvijek je prikazan u presjeku – rentgenski, te stapka i klobuk gljive neodoljivo podsjećaju na muški i ženski spolni organ, odnosno njihovo spajanje u ritmu snošaja, jer se pravilno smjenjuju *gljive* razdvojenog klobuka i stapke, s onima u kojih je stapka duboko zarivena u klobuk.” (Toldi 1999:58)

Osim toga, gljiva je izravni sinonim za ženski spolni organ:

Da znaš mili šta imam pod krili!?

Milo janje, lipo eklovanje.

Turi ruku, pa ćeš nać pečurku.

(Toldi 1999:45; selo kraj Slavenskoga Broda)

Oblik gljive, kako smo vidjeli, upućuje na plodnost kao što u isti kontekst želje za plodnošću u braku u svadbenoj komediji "Baba gljive brala" treba smjestiti i opscenost pokreta babinoga pratioca, djeda, te izrazito slobodan lascivni dijalog svatovskih sudionika i babe. Izravnu erotsku simboliku u službi plodnosti pokazuje i lopar s nacrtanom babinom "ranom" (o kojoj se govori u pjesmi "Baba gljive brala"), a dakako i sami kolači gljive od tijesta s obojenim klobukom (slike 4 i 5) ili pak klobukom od polovice kuhanog bjelanjka jajeta, simbola života, periodične obnove prirode i plodnosti.

Pa i neuobičajeno miješanje gljiva i voća (slika 5) – bilo to i u obliku kolača – nalazi svoj smisao u predodžbi obilja zajedničkoj i voću i gljivama.

Svi ovi detalji plodnosti, kao i dramska radnja, svode se na kraju na *fačuka*, izvanbračno, nezakonito dijete koje baba baca mladencima da bi i oni imali poroda. Pred nama su, vidimo, brojni elementi s izrazitom magijskom funkcijom za plodnost mladenaca tijekom obreda prijelaza – svadbe.

Osim u okviru erotske simbolike u službi puke magije za plodnost, gljive imaju svoje mjesto ne samo u mikologiji, znanosti koja proučava gljive, nego i u mitologiji⁵. Gljive se, naime, povezuju s drugim svijetom i u ritualno-mitološkom kontekstu imaju svoju sakralnu simboliku.⁶ S obzirom na to svojstvo treba izravnu prisutnost motiva gljive u međimurskoj svadbi pokušati približiti svadbenom obredu kao svetom činu kojim se pokušava oponašati božanska svadba. Naime, već je utvrđeno da "samo u primjeru da mi ljudi obavimo svadbeni obred onako kako su to činili bogovi u pravrijeme, možemo očekivati i u našem realnom braku plodnost kakva nam je posvjedočena mitskim događajem. To pak znači da je slavenski čovjek svojim svadbenim obredima oponašao ono što su činili bogovi..." (Belaj 1998:208). Na drugi način ističe to Mircea Eliade:

"Sakralnost žene dolazi od svetosti Zemlje. Ženska plodnost ima kozmički model: plodnost *Terra Mater*, univerzalne *Roditeljice*. (...) U drugim religijama kozmičko stvaranje ili bar njegovo dovršenje

⁵ Zanimljivo je dodatno primijetiti da se, usprkos nazivu, posebna disciplina etnomikologija može smatrati bližom mitologiji nego mikologiji.

⁶ Ne treba zaboraviti da se u raznim kulturama gljive povezuju s nebeskim fenomenima, čak i sa samim nebom te da se one smatraju ispljuvkom božjim (usp. Toporov 1985:306).

Slika 4: Svadbeni kolač gljiva, Dragoslavec-Breg, 2012.

Slika 5: Svadbeni kolači gljive u posudi s kolačima u obliku raznovrsnog voća, Dragoslavec-Breg, 2012.

jest rezultat hijerogamije između Boga–Neba i Zemlje–Majke. (...) Kozmogonijski mit je uzorni mit u pravom smislu riječi: on služi kao model ljudskom ponašanju. To je razlog što se na ženidbu gleda kao na oponašanje kozmičke hijerogamije. (...) Božanski je mit postao uzorni model ljudskog sjedinjavanja." (Eliade 2002:88, 89)

Željena plodnost može se, dakle, osigurati samo ako ljudska svadba obredno slijedi božansku svadbu kao uzor, a mit o njoj kao kakav uzorni mit.

* * *

Treba se zapitati je li u međimurskoj svadbi, dotično u pjesmi i u dramskoj igri "Baba gljive brala", moguće naći poneku krhotinu starijih vjerskih sustava, i najmanji trag svetosti svadbenoga obrednog scenarija u kojemu bi gljive mogle imati neku ulogu.

Prema riječima Vladimira Nikolaeviča Toporova, "skupek podatkov o gobah v slovanskih izročilih, vključenih v širši 'gobji' kontekst, ki ga nakazujejo druga izročila, nam daje podlago za domnevo, da se tudi 'gobja' mitologija navezuje na nekatere motive in osebe 'glavnega' mita" (2002:83). A znamo, naravno, o kojem se to glavnom mitu radi. Postoji, naime, kako to donosi Toporov (2002:83), živa slavenska predaja da se gljive pojavljuju na mjestu udarca munje, a da je za nicanje gljiva posebno pogodna "četvrtkova" oluja, očito oluja povezana s Perunovim danom četvrtkom. I nazivi za gljive, kako to na istom mjestu donosi Toporov, odaju istu povezanost gromovnika Peruna i gljive – primjerice u slovenskom jeziku *molnjena goba* ili pak ruski naziv za gljivu *gromovik*.

U ukrajinskoj mitologiji naišla sam pak na fascinantan podatak da je "za uspješno skupljanje gljiva potrebno valjati se i prevrtati se po zemlji pri prvom prasku groma" (Voitovič 2005:118)⁷, očito i tu u povezanosti s djelovanjem gromovnika Peruna i mjestom gdje udari grom. U folkloru je valjanje po zemlji, praroditeljici Magni Mater ili, primjerice, polaganje novorođenčeta na (Majku) zemlju, poznata praksa s ciljem prenošenja

⁷ Prevela Jelka Vince Pallua, kao i ostale prijevode s ukrajinskog jezika.

snage zemlje na novorođenče (usp. Eliade 2002:87; Perusini 1964:263 te Hoffmann-Krayer i Stäubli, ur. 1929/30:898). Nema sumnje da je zemlja kao praroditeljica poznata u kontekstu plodnosti, a sjetimo se da i gljiva može biti sinonim za ženski spolni organ (usp. već spomenuti primjer pečurke iz sela kraj Slavenskoga Broda), dakle biti u izravnoj povezanosti s plodnošću.

"Rast gljiva može se namjerno izazvati ako se po Zemlji gdje inače rastu udara jednogodišnjim klekovim ili lješnjakovim prutom, odnosno ako se koluta vlastitim tijelom" (Bajuk 1999:249). U ovoj rečenici nađenoj pod natuknicom "muhara" u knjizi "Kneja" autorice Lidije Bajuk⁸ objedinjene su obje radnje vezane uz zemlju koje smo našli u gore izdvojenim primjerima – udaranje (tamo groma, ovdje pruta) o zemlju i valjanje po zemlji. O pospješivanju rasta gljiva udarcem o zemlju, dotično o mjesto gdje rastu gljive, nalazimo i u Hillerovoj natuknici "Gljive": "Ako se po mjestu gdje rastu gljive udari klekovim prutom ili jednogodišnjim prutom lješnjaka, očekivalo se da će tamo narasti mnoštvo gljiva" (Hiller 1986)⁹.

Udaranje munjom, *treskanje*, Perunova je djelatnost, a o riječi *treskati* u značenju udarati mnogo je već pisano (usp. Belaj 1998:74–77, 88–98; Katičić 2008:240–241). Zanimljivo štivo o treskanju palicom po zadnjici "stare babe", uz usporedbu s Marom/Moranom, naći ćemo kod K. Hrobat (2010:213–214). Glagol *treskati*, osim u značenju grmjeti i sijevati, udarati i bučiti, ima povezanost i s udarcem cijepa pri mlaćenju žita, vršidbi, pri čemu se zrnje oslobađa iz klasja:

"(...) mlačev (osvobajanje zrna iz klasov s pomoćjo cepca) kot udarci strele, ki prav tako pomenijo mlačev (osvobajanje gob iz zemlje s pomoćjo strele)" (Toporov 2002:83).

Toporov, dakle, uz pomoć udarca munje tumači ne samo oslobađanje zrnja iz žitnog klasa, nego i oslobađanje, nicanje gljiva iz zemlje. Prikažimo to zorno usporedno:

⁸ Zahvaljujem svojoj bivšoj studentici i sadašnjoj kolegici Međimurki Lidiji Bajuk što me je, znajući da sam se već bavila babom, upozorila na postojanje ove svadbene dramske igre u Međimurju.

⁹ Stranica nije numerirana, nego pojmove treba pronaći abecednim redom.

udarac cijepa → oslobađanje zrnja žita iz klasja

udarac munje → oslobađanje/nicanje gljiva iz zemlje

Pretpostavljam da je rijetko koji današnji berač/sakupljač gljiva svjestan ključnog značenja usporedbe da netko/nešto "raste kao gljiva poslije kiše", bolje reći poslije protresanja zemlje udarcem groma. Naravno da je kiša važna za nicanje gljiva, no kiša je samo posljedica oluje koju šalje Perun udarajući munjama i treskajući njima o zemlju. Ne pokazuje li to upravo spomenuta praksa udaranja o zemlju prutom za dobru berbu gljiva kao čin analogne magije koji bi mogao biti odjek i trag nekadašnjega živog vjerovanja u efikasnost Perunova čina – treskanje munjom za rast gljiva?

Povezanost gljiva i, posredno, žitnog zrnja, simbola plodnosti, tj. njihova proizvoda u obliku kruha, pronašla sam u jednoj ukrajinskoj legendi iz Prikarpaća u kojoj se tumači postanak gljiva. Ta legenda glasi ovako: "Sveti Petar, lutajući s Isusom, jako ogladni i krišom zagriže komadić kruha. Da bi odgovorio na Isusov upit, Petar je morao ispljunuti kruh i iz toga su nastale gljive". Druga legenda nešto je jednostavnija, a kaže da su "mrvice kruha padale sv. Petru pa su od njih nastale gljive" (Voitović 2005:118).

Bismo li tu mogli naslutiti *interpretatio christiana* u kojoj je došlo do zamjene vrhovnoga boga Peruna svetim Petrom, Petrom stijenom kojemu je Isus povjerio ulogu glave Crkve i koji drži ključeve Kraljevstva? Je li na to mogla utjecati i glasovna sličnost imena Perun i Petar (dva "Pere")? Uostalom, povezanost žita/kruha i sv. Petra, 29. lipnja, vidljiva je u narodnom vjerovanju da nekoliko svetaca koji hode kalendarskim redom od sv. Jurja do sv. Ilije, kako čitamo u *Zelenom lugu*, pridonose rastu i bujnosti žita, pa tako i sv. Petar (Katičić 2010:22–23). Osim toga, motiv o postanku gljive kao ispljuvka božanstva (usp. Toporov 1985:306) poznat je i raširen motiv stariji od one kristijanizirane predodžbe o sv. Petru.

Osim motiva gljive kao ispljuvka božanstva (vidi bilj. 6), naći ćemo i motiv gljive kao izmeta ili pak urina božanstva (usp. Toporov 1985:306). No, zanimljivija je vjerojatno još starija predodžba o postanku gljiva iz sjeverozapadnog Tadžikistana u kojoj je uključeno žensko božanstvo – Velika majka: "Prema tim vjerovanjima, *grom* nastaje kad nebesko božanstvo poznato kao Mama, Velika Majka, istrese iz svojih dugih gaća uši koje se, kad padnu na zemlju, pretvaraju u *gljive*" (ibid.).

* * *

Neki od primjera koji slijede više su poziv na razmišljanje, nego konačna rješenja. No, prije njih željela bih istaknuti zašto sam za ovaj prilog odabrala baš međimursku scensku igru "Baba gljive brala". Očito me u tome privukao lik babe, baba kojom sam se bavila već prije 16 godina u članku "Povijest i legenda u kamenu – poljubiti babu" (usp. Vince Pallua 1995/1996; Vince Pallua 2004). Da je monolit *baba* ženski kulturni supstrat plodnosti i blagostanja, potvrdile su popratne pojave koje sam tijekom dužega terenskog istraživanja pronalazila u Istri i Primorju, a koje su se tada postupno otkrivale kao konstanta uz sve pronađene slučajeve – dotično sveprisutan element vlage/vode, darivanje babe žitom, vinom itd. te legenda o ljubljenju babe. Sve te konstante 1996. godine pošlo mi je za rukom utvrditi i uz pronađenu babu iz Grobnika kraj Rijeke (slike 6 i 7), kao jedini primjerak koji nije amorfni monolit nego, štoviše, lik s izrazitim ženskim atributima, a kojim sam potvrdila da i one amorfne babe kojima sam se bavila na Krku, u Istri i na Velebitu doista personificiraju ženski lik. Grobnička baba groteskni je ženski lik isklesan u živoj stijeni, nešto veći od prirodne veličine, s velikom glavom te velikim grudima i bokovima. Grotesknost u obliku neprirodno velikih bokova i grudi napunjenih slamom naći ćemo i kod babe u međimurskoj scenskoj igri "Baba gljive brala". Kao i sve ostale amorfne babe, i ova je grobnička baba "šmrkava i blatna", kako o njezinoj mokrini svjedoče stanovnici toga kraja, a što je vidljivo i po crnome vodenom tragu duž čitavoga kamenog lika.

Ne treba ovdje mnogo duljiti o sveprisutnom obilježju vode, vlage, mokrine, elementu koji se povezuje uz veliku božicu Mokoš, čije se ime i izvodi iz tog korijena. Osim toga, u Katičićevoj *Gazdarici na vratima* u odjeljku "Mokra Mokoš na močilu" naći ćemo da dijalektalni ruski izraz *mokosja* znači "laka žena" te da je mokrina u žena znak za "neurednost", neuredno spolno ponašanje (2011:209). Treba primijetiti da neuredno, tj. vulgarno, promiskuitetno ponašanje u velikoj mjeri nalazimo i kod babe u igri "Baba gljive brala", o čemu je već bilo dosta govora. Osim toga, kod obiju baba naći ćemo groteskno preuveličane spolne attribute, kao i element darivanja.

Vezano uz babu i element vlage/vode, na terenskom istraživanju u Gornjem Međimurju, selima Selnica i Žabljak, u lipnju 2012. godine

Slika 6: Grobnička baba, snimila J. Vince Pallua 1996.

Slika 7: Grobnička baba i autorica članka, snimila Zdenka Novačić 1996.

kazivači su posvjedočili krononim "bablje ljeto", ali i predodžbu babljeg kuta, *babljeg kota*, kako kažu, iz kojega dolazi nevjrijeme pa "kola pod krov treba deti da ih kiša ne smoči".¹⁰ U sintagmi *bablji kot* ponovno otkrivamo povezanost babe s vodom, vlagom, kišom¹¹, kao što to možemo i u slučaju gljive koja je i sama velikim dijelom voda.¹² I kad govorimo o babi koja gljive bere, govorimo o babi koja ide na vlažno, truleži pokriveno, mokro područje u šumu, kao što to, napokon, čini i božica Mokoš povezana s podzemnim vodenim svijetom.

U konačnici, mogli bismo ustvrditi da i baba i gljiva utjelovljuju jedno te isto – ženski spolni organ¹³ i kroz to plodnost, toliko tražen budući atribut novoga bračnoga para, na različite načine posebno naglašavan tijekom svadbenoga obrednog scenarija. Osim toga, treba primijetiti da se i baba i gljiva pojavljuju kao obredna peciva upravo pod tim nazivima – "baba" i "gljiva". O kolačima gljivama koji se stavljaju pred mladence već je bilo govora, a baba se peče za krsnu slavu: "Baba je manji hleb koji gost po čestitanju slave poljubi, taj hleb stoji stalno na stolu i seče se treći dan slave" (Savić 2002:39). Praksu ljubljenja – kako grobničke babe, tako i amorfnih baba – posvjedočenu tijekom već spomenutoga terenskog istraživanja 1996. godine, mogli bismo usporediti s ljubljenjem slavskog peciva "baba".

Vidjeli smo da je za nicanje gljiva naročito pogodna "četvrtkova" oluja, oluja na četvrti dan u tjednu, dan koji pripada Gromovniku, "dan najznačajnijega germanskog boga Donara koji se nekada slavio kao praznik" (Hiller 1986: natuknica "Četvrtak"¹⁴). Svakako tu treba povezati

¹⁰ O "babljim krononimima", padavinama, pa i babljim tjelesnim tekućinama usp. Šmitek 2004 i Hrobat 2010. Simbolikom babe, pa i njezinom rasprostranjenosti, što nije tema ovoga članka, bavilo se nekoliko autora (primjerice: Vince Pallua 1995/1996 i 2004; Šmitek 2004; Hrobat 2008a, 2008b, 2008c, 2010; Pleterski 2009; Trošelj 2011a i 2011b, Pleterski i Šantek 2012).

¹¹ U tom kontekstu, sjetimo li se kućica barometara, ne bi se moglo reći da je slučajno da izlazak babe iz kućice označava kišno, ružno vrijeme, a djedov izlazak sunčano, lijepo vrijeme.

¹² Zahvaljujući svom brzom rastu (od nekoliko sati do 14 dana) omogućeno joj je usisavanje vode iz tla pa voda čini i do 95% ukupne težine. Ne kaže se stoga slučajno "rasteš kao gljiva poslije kiše".

¹³ Za takvu interpretaciju babe posebno se založio A. Pleterski (2009:42–43).

¹⁴ Stranica nije numerirana, nego pojmove treba pronaći abecednim redom.

ime germanskoga boga Donara s njemačkim nazivom za četvrtak – *Donnerstag* (od glagola *donnern/gramjeti*), dan koji ne samo da je također dan slavenskoga boga, gromovnika Peruna, nego i dan kad je upravo zbog njegovih udaraca munjama o zemlju najbolja berba gljiva.

Povezanost svadbe i gljive, dotično svadbe i četvrtkove oluje poslone od boga Peruna pogodne za nicanje gljiva, možemo uočiti u podatku koji donosi taj isti autor: „Četvrtak je i kasnije još dugo važio kao najomiljeniji društveni dan. Oluje četvrtkom smatrane su bezopasnima. Značenje tog dana za svadbe regionalno se razlikovalo: tamo gdje je još nesvjesno postojala prvobitna funkcija Donara kao boga pravnog poretka, četvrtak se smatrao pogodnim danom za vjenčanja, dok ga se u drugim krajevima izbjegavalo jer će inače “u braku gramjeti” (Hiller 1986: natuknica “Četvrtak”). Na temelju izrečenoga, sponu između svadbe i gljive moglo bi se postaviti u mitološko-božanski kontekst. Konačno, već smo istaknuli da su se gljive smatrale hranom bogova (usp. Toporov 1985:19, 29) pa se onda svadbene kolači gljive mogu smatrati božanskom hranom, upravo onakvom kakva i priliči uzvišenom trenutku svadbe kojom se, kako je rečeno, treba (i time) imitirati ona božanska.

Izravno se na svadbenu scensku igru s pjesmom “Baba gljive brala”, i to na jednaku melodiju (vidi audioizvore u popisu literature!), nastavlja svatovska pjesma “Slaviček se ženi ‘z bukovoga grada”, pjesma u kojoj su u “ptičju svadbu” uneseni elementi iz one ljudske, ali i jedan (označen masnim slovima) pristigao iz mitskoga sakralnog pjesničkog konteksta:

Slaviček se ženi z Bukovoga grada,
Njegva zaručnica slavičica mlada.

Orlin starešina, sokol deverina,
Zeba je zebrana gospa podsnehalja.

Mlada lastavička bila podeklička.
Zastavnik zebrani bil je prav gizdavi.

Viteška peršona palčeka gospona,
Njega su zebrali svatom za kaprola.

A grlica siva katane podbriva,
Labud vodu nosi, se po redu vmiva.

Bela golubica snažna sokačica,
Drva joj donša siva jarebica.

A pisani detel v kuhnju se zaletel,
Gospi sokačici pevca je donesel.

Kavka doletela, mlinčenjeka zela,
A stnatka zelje i čurke nadeva.

Vrana kruha peče, sraka ga v peč meče.
Žerjav se pak z vrčom vu pivnicu šeče.

Hajuš viče zdalka: gde nam je kosarka?
Prepelica rekla: pri meni je balta.

Tko bi se još stvoril, kaj bi na stol dvoril?
Štrk je sim tam hodil, na to se ponudil.
itd. (Žganec 1924:47–48)

Brojnim vrstama ptičjega, kasnije u pjesmi i ostaloga životinjskog svijeta, dodjeljuju se razni poslovi nužni kod svadbe, a predvode ih "orlin starešina, sokol deverina", ptice itekako poznate iz mitskoga sakralnog praslavenskog pjesništva na koje ćemo često naići čitajući primjerice radove R. Katičića i V. Belaja, ali i drugih autora koji su se bavili ovom tematikom.

Bismo li u sklop svadba–gljiva mogli postaviti još jedan međimurski svadbeni element, svadbenu žensko kolo koje se u Međimurju pleše neposredno nakon dramske igre "Baba gljive brala" i pjesme "Slaviček se ženi 'z bukovoga grada"? Riječ je isključivo o ženskome kolu, dok jedan muškarac pleše iza njih i drži bocu koju, kad pjesma stane, stavi iza bilo

koje od plesačica, koja tada tobože sjedne na nju.¹⁵ Bismo li ovo kolo mogli interpretirati simbolikom koju smo zorno vidjeli na slavonskobrodskim vunenim pokrivačima s gljivama – klobucima i stapkama, ženskim i muškim spolnim organima? U ovom slučaju žensko kolo (koje se, kako je rečeno, izvodi neposredno nakon dramske igre "Baba gljive brala", a koje bih bez ustezanja nazvala obrednim kolom) moglo bi predstavljati klobuk gljive, ženski spolni organ, a boca njezinu stapku koja, sjedanjem na nju, također ulazi u klobuk gljive uz višekratno ponavljanje kao i na vunenim pokrivačima (usp. slika 3). No, svakako bi u tom slučaju staklo zamijenilo stariji tradicijski materijal, primjerice keramiku od koje su sačinjene i *bidre*, keramičke posude za pečenje raznih kolača *bidrenjaka* koje na glavi nose mlade snahe i udavača pri još jednom obrednom plesu također za plodnost – svadbenom plesu *Bidre* (usp. Novak 2007:286).

Gljive tako, kako vidimo, postaju simbol (u ovom članku razmatrane međimurske) bračne plodnosti/rodnosti i svekolikog obilja i boljitka ne samo na temelju asocijacije uz njihov oblik i erotsku simboliku o kojoj se više govorilo u prvom dijelu članka, nego i na temelju uz njih povezanih izrazitih sakralnih obilježja. Svakako je poticajno sjetiti se iz naših djetinjih dana štednih drvenih gljivica – "kasica prasica", bolje reći, "kasica gljivica". Oba pojma, međutim – i prase i gljiva (kako smo za gljivu pokušali u članku pokazati) – simboli su obilja i plodnosti, no kolokvijalno se uvriježio ovaj prvi.¹⁶

Scenskoj igri "Baba gljive brala", zaključimo u osnovnim crtama, pokušalo se u članku prići na potpuno nov način – shvatiti ju, a onda i protumačiti, kao *predstavljajući oblik* koji bi i danas mogao *predstaviti* nekadašnji praslavenski obredni scenarij svadbe (ili neke njegove elemente) koji ponavlja božansku svetu svadbu kako bi se, jedino na taj

¹⁵ U svakom slučaju, radi se o lascivnim stihovima pjesme i, kako ćemo vidjeti, također u izravnoj povezanosti s plodnosti i rodnosti bračnoga para: "Uz tu igru pjevalo se bezbroj verzija, nikad jedna te ista, sve je ovisilo o mašti *mužikaša*, ali je svaka takva pjesma počinjala stihom *Tri su dekle k...a vlekle*" (na ovim podacima srdačno zahvaljujem Ines Novak Virč, asistentici iz Instituta za jezik i jezikoslovlje, rođenoj Međimurki koja je ove podatke dobila od kazivača iz Zasadbrega u Gornjem Međimurju).

¹⁶ O svinji kao simbolu rodnosti, plodnosti, obilja, sreće i zadovoljstva postoje brojni izvori – usp. npr. Germ 2006, natuknica "prašič".

način, osigurala željena plodnost i svaki boljitak u braku. Na temelju tako predstavljene cjeline, ali i posebno na temelju višestruko utvrđenih pojavnih i simboličnih poveznica između babe, gljive i (svete) svadbe, nedvojbeno je potvrđena plodnost/rodnost i svekoliko obilje toliko potrebitu budućem bračnom paru.

Osim toga, na temelju dviju ukrajinskih legendi iz Prikarpaća, utvrđena je moguća kristijanizacija legende o nastanku gljiva gdje je Perun zamijenjen sv. Petrom, a u kojoj se nastanak gljiva tumači ispljuvkom božjim komadića kruha.

Uzmemo li u obzir preduvjet za uspješno skupljanje gljiva (a pokazali smo u članku da je gljiva ujedno sinonim za ženski spolni organ) – već spomenuto pri prvom prasku groma valjanje po zemlji, praroditeljici Magni Mater, pa i istaknuto polaganje novorođenčeta na (Majku) zemlju, a isto tako i babin rekvizit lopar s nacrtanom "babinom ranom", uz sve ostale njezine prenaplašene spolne attribute (kao i kod posebno istaknute grobničke babe) – u sklopu ispreplitanja motivike i simbolike babe, gljive i svadbe, vidjet ćemo da se čitavo vrijeme gibamo u području naglašene simbolike plodnosti i rodnosti (Majke) zemlje kao praroditeljice¹⁷, one koja će novom bračnom paru osigurati bračnu sreću, plodnost i opći boljitak.¹⁸

¹⁷ Premda smo međimursku dramsku svadbenu igru sagledali u svjetlu praslavenske (božanske) svadbe, posljednji navedeni elementi – osobito predodžba o postanku gljiva u kojoj je, kako smo ranije vidjeli, uključena boginja Mama/Velika majka – mogli bi ukazivati na još stariji mitološko-kultni sklop. No, ovakva je postavka tek nedokazana i znanstvenim argumentima nepotkrijepljena pretpostavka.

O mogućnosti čuvanja ženskog kultnog supstrata *baba*, uz daleko veću koncentraciju upravo ženskih kultova na nekim područjima Jadrana (primjerice kod Liburna) gdje je proces indoeuropeizacije bio manje prisutan i koji je zbog toga sačuvao neke izrazito konzervativne crte, progovorila sam u uvodnom dijelu članka (Vince Pallua 2004:21; usp. i Hrobat 2010:223–224).

¹⁸ Sličnog značenja sačuvao se scenarij u makedonskom svadbenom obredu gdje najstarija žena u selu (! – ne predstavlja li baš ona upravo spomenutu praroditeljicu?), na makedonskom *baba*, jednom nogom staje na stol, a drugom na kadicu, prilikom čega se, uz prolaženje mladoženje i mlade, magičnim formulama potiče rodnost (Risteski 2005:109 prema Hrobat 2010:212).

* * *

Na kraju, kod pjesme i predstavljačkog oblika "Baba gljive brala" treba postaviti ključno dodatno pitanje: može li se, osim u pjesmi, i u ovom *predstavljačkom* obliku razotkriti *predstavljen* nekadašnji pretkršćanski svadbeni običaj s obrednim svadbenim scenarijem koji ponavlja božansku svetu svadbu? Kako to s drukčijim istraživačkim motivom primjećuje L. Čale Feldman,

"bilo bi zanimljivo i u predstavljačkim oblicima gledati svojevrсни prikaz zbilje seljačkog života. Naime, većina je tih predstava zapravo prikaz nekog narodnog običaja: zaruka, prosidbe, svadbe, poroda, pogađanja prilikom kupoprodaje ili pogreba. Izvode ih najčešće posebni 'glumci' – svirači, a katkad i sami svatovi. Oni se za tu svrhu preoblače i maskiraju, dakle, stvaraju *iluziju* kako se običaj *stvarno* odvija. Tako se stvara zanimljiva predstavljačka situacija – u okviru zbiljskog običaja s nekim predstavljačkim svojstvima daje se iluzijski prikaz običaja u predstavi." (1991:229)

I nama bi u predstavljačkom obliku "Baba gljive brala" bilo zanimljivo vidjeti prikaz zbilje seljačkog života. No nas za našu vrstu istraživanja ne bi u tom scenskom obliku zanimala spomenuta zbilja seljačkog života današnjice, nego nekadašnja životna zbilja. Zanimao bi nas prikazani narodni običaj, svadba kao zbilja odjeka i imitacije božanske svadbe iz stoljetnim velovima obavijenih pretkršćanskih vremena – jer "*kozmičku strukturu bračnog rituala* i seksualnog ponašanja ljudi, tu *kozmičku* i istodobno *svetu* dimenziju bračnog sjedinjenja nereligiozni čovjek modernih društava teško može pojmiti. Ali ne treba zaboraviti da za religioznog čovjeka arhaičnih društava Svijet bijaše pun poruka" (Eliade 2002:89).

Upravo te nama teško čitljive poruke, krhotine nekadašnje kozmičko-obredne funkcije (premda danas zaboravljene u njihovu osnovnom obliku i zamijenjene zabavljačkom, društvenom, ekonomskom, pukom magijskom ili kojom sličnom funkcijom) treba shvatiti ozbiljno i kao znakove, izvor i put prema mitskoj pozadini, mogućim tragovima starijih vjerskih sustava – praslavenskoj sakralnosti. Treba ih shvatiti kao mogući dokument agrafične kulture za rekonstrukciju tragova zaostalih danas tek u obliku ulomaka

izgubljenoga obrednog značenja, a na temelju kojega smo u ovom prilogu međimursku svadbu nastojali usporediti i povezati ju s onom božanskom kao uzornim modelom svih svadbi.

LITERATURA I IZVORI

- BAJUK, Lidija. 1999. *Kneja*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- BELAJ, Vitomir. 1998. *Hod kroz godinu. Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Zagreb: Golden Marketing.
- BLAŽEKA, s. Marija Ilona. 1924. "Cirkovljan u Međimurju". *Zbornik za narodni život i običaje*, vol. 32:194–202.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola. 1969. "Baba gljive bere – međimurska svadbena komedija". *KAJ – časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, vol. 2/10:47–53.
- ČALE FELDMAN, Lada. 1991. "Igra 'svatova' u okviru svadbe – teatar, meta-teatar ili meta-običaj?". *Narodna umjetnost*, vol. 28:227–242.
- ELIADE, Mircea. 2002. [1957]. *Sveto i profano*. Zagreb: AGM.
- HILLER, Helmut. 1986. *Sve o praznovjerju*. [Lexikon des Aberglaubens, München: Süddeutscher Verlag GmbH].
- HOFFMANN-KRAYER, Eduard, Hans Bächtold STÄUBLI, ur. 1929/30, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* II. Berlin – Verlag Walter de Gruyter, Leipzig.
- HRANJEC, Stjepan. 2011. *Međimurski narodni običaji*, Čakovec: Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu i Zrinski d. d. Čakovec.
- HROBAT, Katja. 2008a. "Ustno izročilo o kamnitih babah med etnologijo in arheologijo". U *Čar izročila*, ur. Ingrid Slavec Gradišnik. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- HROBAT, Katja. 2008b. "Various Spatial Aspects of the Image of *Baba*". U *The concept of time and space in European folklore*, ur. Mirjam Mencej. Ljubljana: Department of Ethnology and cultural anthropology, Faculty of Arts, University of Ljubljana (Županič's collections), 321–336.
- HROBAT, Katja. 2008c. "The Use of Oral Tradition in Archaeology: The Case of Ajdovščina above Rodik, Slovenia". *European Journal of Archaeology*, vol. 10/1:31–56.
- HROBAT, Katja. 2010. *Ko Baba dvigne krilo: prostor in čas v folklori Krasa*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- KATIČIĆ, Radoslav. 2010. *Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb – Mošćenička Draga: Ibis grafika, Matica hrvatska i Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.

- KATIČIĆ, Radoslav. 2011. *Gazdarica na vratima. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb – Mošćenička Draga: Ibis grafika, Matica hrvatska i Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.
- Folklorno kazalište (Zapisi i tekstovi)* 1996. Priredio Ivan Lozica. Zagreb: Matica hrvatska (biblioteka Stoljeća hrvatske književnosti, ur. Vlatko Pavletić).
- NOVAK, Marija. 2007. *Tragovi hrvatske mitologije*. Zagreb: Institut za filologiju i folkloristiku.
- PERUSINI, Gaetano. 1964. "Le condizioni di vita in Val Resia nel secolo XVI". *Slovenski etnograf*, vol. 16/17:257–265.
- PLETERSKI, Andrej. 2009. "Nekateri topografski vidiki obrednih mest". *Studia ethnologica Croatica*, vol. 21:27–46.
- PLETERSKI, Andrej, i Goran Pavel ŠANTEK. 2012. "Baba Babnega polja". *Studia mythologica Slavica*, vol. 15:63–77.
- ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena. 2006. "Inverzija spolova u hrvatskim pokladnim i svadbenim običajima". *Narodna umjetnost*, vol. 43/2:41–65.
- ŠMITEK, Zmago. 2004. *Mitološko izročilo Slovencev: Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba.
- TOLDI, Zvonimir. 1999. *Dvoje leglo troje osvanilo: magijski simboli plodnosti, sreće i zaštite od uroka*. Slavonski Brod: Muzej Brodskog Posavlja.
- TOPOROV, Vladimir Nikolaevič. 1985. "On the semiotics of mythological conceptions about mushrooms". *Semiotica – Journal of the International Association for Semiotic Studies*, vol. 53–4:295–357.
- TOPOROV, Vladimir Nikolaevič. 2002. [1998]. *Predzgodovina književnosti pri Slovanih – poskus rekonstrukcije (Uvod v preučevanje zgodovine slovanskih književnosti)*. Ljubljana: Zbirka Županičeva knjižnica, št. 9.
- TROŠELJ, Mirjana. 2011a. Mitske predaje i legende južnovelebitskog Podgorja. *Zadarska smotra* 2–3, godište LX, Studije, rasprave, eseji, Zadar, Matica hrvatska Zadar, Zadar, 76–110.
- TROŠELJ, Mirjana. 2011b. Mitske predaje i legende južnovelebitskog Podgorja. *Studia mythologica Slavica*. Ljubljana, ZRC SAZU, 345–370.
- VINCE PALLUA, Jelka. 1995./1996. "History and Legend in Stone – to Kiss the *Baba*". *Studia ethnologica Croatica*, vol. 7/8:281–292.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2004. "Vlažni monoliti *babe* – ženski kulturni supstrat plodnosti i blagostanja". U *Žene u Hrvatskoj – Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman. Zagreb: Institut "Vlado Gotovac" i Ženska infoteka, 21–32.
- VOITOVIČ, Valerij. 2005. *Hribi. Ukrajinska mitologija*. Kijev: Libid.

ZVONAR, Ivan. 2009. "Usmena kajkavska književnost u kritičkom izboru i obzorju časopisa 'Kaj'". *KAJ – časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, vol. 42 (209)/3:23–44.

ŽGANEC, Vinko. 1924. "Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja". *Zbornik jugoslavenskih pučkih popijevaka*, sv. 1 (svjetovne). Zagreb: JAZU, 47–48.

ARHIVSKI IZVORI

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola. 1959. *Folklorna građa Kotoribe i okolice, rkp. 360*. Zagreb: Arhiv Instituta za etnologiju i folkloristiku.

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola. 1969. *Maškare i njihove dramske igre (građa iz Nedelišća i Preloga), rkp. broj 787*. Zagreb: Arhiv Instituta za etnologiju i folkloristiku.

AUDIOIZVORI

STEPANOV, Stjepan. *Folklorna glazba u Prelogu (Međimurje)*, 1961. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku. CD 298 = IEF mgtf 63.

ŽGANEC, Vinko. *Folklorna glazba u Međimurju 1952*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku. CD 237 = IEF mgtf 12 C., Slaviček se ženi z bukovoga grada (unisono). Izvode: Rozina Fučko, Rozina Štefulj (0,59)

NOTNI ZAPISI

IEF rkp. N 26., Slaviček se ženi z bukovića grada... (sken ID: _RKP_N0026_2_110_1390; N0026_2_111_1390A)

MREŽNI IZVORI

"Istorijat gljiva". Dostupno na: <http://www.gljive.com/o-gljivama/56-istorijat-gljiva> (tekst prema Ibrahim Hadžić. 2002. *Drugi gljivarski korak*. Beograd: Prosveta) (posjećeno: prosinac 2012).

GERM, Tine. 2006. *Simbolika živali*. Natuknica "prašič – simbol obilja, bogatstva, sreće in zadovoljstva". <http://www.modrijan.si/slv/Knjizni-program/Knjizni-program/Knjige/umetnost/Simbolika-zivali> (posjećeno: 18. 7. 2013).

SAVIĆ, Aleksandar. 2002. *Kulturologija*. <http://www.scribd.com/doc/77134308/72/Agrarni-ciklus-Slave-i-zavetine-kola%C4%8D-%E2%80%9Ebaba%E2%80%9C>
www.symbolic-meanings.com/2007/11/03/symbolic-meaning-of-pigs/

Jelka Vince Pallua

“BABA WENT PICKING MUSHROOMS” – A WEDDING DRAMATIC PLAY FROM
MEĐIMURJE AS A SOURCE AND A PATH TO THE SACREDNESS OF PROTO-
SLAVIC RITUALS

Fruitfulness and fertility symbolism is well known and widely spread in wedding traditions. The purpose of this contribution is to look at the wedding dramatic play from Međimurje “Baba Went Picking Mushrooms” in a completely new research context, namely the one in which the dramatic play has not been set before and use it as a document of an agraphic culture, a source and a path to the reconstruction of older religious systems from their debris. Specifically, to look at the traces of Proto-Slavic sacredness on the basis of which the wedding from Međimurje could be connected with the divine wedding as an ideal model for all weddings. The article raises another crucial question – can this *representational* form, apart from the song “Baba Went Picking Mushrooms”, also reveal the *represented* old pre-Christian wedding tradition with the ritual wedding scenario which is a repetition of the sacred divine wedding?

Key words: Croatia, Međimurje, mythology, Proto-Slavic mythology, Slavs, Baba, wedding, divine wedding, representational form, mushroom